

**Аҳмад Фарғоний номидаги вилоят
ахборот-кутубхона маркази
илмий услубият бўлими**

“Маънавий жасорат соҳибии”

*буюк шоир, давлат арбоби,
Заҳриддин Муҳаммад ибн Умаршайх Мирзо Бобур
(1483-1530)*

*таваллудининг 535 йиллигига
методик-библиографик қўлланма*

Фарғона 2018

*Заҳириддин Муҳаммад Бобур каби мумтоз
инсонларни дунёга берган халқ ҳеч қачон хор бўлмайди,
муқаррар тарзда саодатга эришади.*

Ислом Каримов.

Миллий истиқлол туфайли моддий ва маънавий қадриятлар ардоқланиб, маданий меросга янгича муносабат шаклланди. Бу муносабат миллат тарихига дахлдор бўлган улуғ аллома ва ижодкорлар меросини ўрганиш ва қайта нигоҳдан ўтказишга имконият яратилди. Бизнинг жамиятимизда Навоийни англаш китобхоннинг шахсий юмушидан давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Бобурдай жаҳоний шоҳ ва улуғ шоир меросини қадрлаш орқали биз ҳам миллий давлатчилигимиз тарихи, ҳам мумтоз адабиётимиз намуналари, ҳам қатор илмий кашфиётлар моҳиятини тушунишга интиломдамиз. Ана шу маънавий эҳтиёжни қондириш мақсадида ижодкорлар бадий асарлар яратмоқда, улар санъаткорларимиз томонидан оммавий сахнага қўйилмоқда. Рассом, ҳайкалтарош ва бошқа санъат ва илм аҳли борки, Бобурнинг меросига муносиб равишда бу ўлмас ижод намуналарини тушуниш йўлларини қидирмоқда.

Ҳар бир инсон ўзлигини англашга, аждодлари ҳақида кўпроқ билишга, улар ҳаётини ўрганишга интилади. Бу борада эса тарихий асарлар беқиёс аҳамиятга эга. Истиқлол туфайли тарихимизни ҳаққоний ўрганиш имконига эга бўлдик. Кўплаб буюк бобокалонларимиз асарлари сингари Бобур ижодида ҳам ёшларимиз учун иборатомуз жиҳатлар кўп. Унинг Ватанни севиш, ота-онага ҳурмат, дўстга садоқат кўрсатиш хусусидаги фикрлари кишига юксак маънавий сабоқ беради. Ўзбек классик адабиётининг улкан намоёндаларидан бири, ўзбек адабий тили ва адабиётининг ривожига бебаҳо ҳисса қўшган истеъдодли олим ва ўта зиёли инсон, машҳур давлат арбоби Заҳириддин Муҳаммад Бобур мураккаб ижтимоий-тарихий даврда яшаб ижод қилган.

Ҳар бир халқнинг тарихий, маданий-миллий киёфасини аниқ белгиловчи улуғ шоҳлари, буюк олимлари, йирик адиб ва шоирлари бўлади. Инсониятнинг абадиятга мансуб ана шундай буюк фарзандлари сафида Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳам ўз ўрнига эга. Кишилиқ тарихида Бобурчалиқ шахсий имкон, иқтидор ва фазилатлари беқиёс кишилар жуда кам учрайди.

Бобур — буюк подшоҳ, мумтоз шоир, назариётчи адабиётшунос, фақиҳ, тилшунос, санъатшунос, этнограф, ҳайвонот ва наботот оламининг билимдони сифатида кўп қиррали фаолият ва ижод соҳиби эди.

Биринчи Президентимиз Ислом Каримов улуғ бобомиз, шоҳ ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳақида фикр билдирар экан, “Бобур биз учун том маънодаги буюк маданият, олий даражадаги шарқона одоб ва ахлоқ тимсолидир”, - деб таъкидлаган эди.

Дарҳақиқат, Бобур – буюк подшоҳ, мумтоз шоир, назариётчи адабиётшунос, фақиҳ, тилшунос, санъатшунос, этнограф, ҳайвонот ва наботот оламининг билимдони сифатида кўп қиррали фаолият ва ижод соҳиби бўлган. У қисқа умр кўрган бўлсада, сержило шеърларидан ташқари, жаҳонга машҳур “Бобурнома”, “Мубаййин”, “Ҳарб иши”, “Хатти Бобурий”, “Аруз рисоласи” каби асарлар яратиб, келажак авлодлар учун катта мерос қолдирди. Биргина “Бобурнома”да 30 яқин фан соҳалари бўйича аниқ илмий маълумотлар жамлангани фикримиз далилидир. Унда муаллифнинг ҳаёти, дунёқараши, яшаш тарзи ҳам чиройли далил ва бўёқларда берилган. Шоҳ ва шоирнинг кузатувчанлиги, атрофдаги барча ўзгаришлар, табиатнинг нодир воқеалари, жумбоқ ва мўъжизаларини ўрганмагунга қадар изланавергани кишини ҳайратга солади. Эҳтимол, Бобурнинг ана шу ҳислати ва қарашлари “Бобурнома”га шухрат келтирган ва бу асар ҳозир ҳам олимлар диққат-марказида бўлиб келмоқда.

Ахборот-кутубхона муассасаларининг вазифаси китобхонлар диққатини Заҳириддин Муҳаммад Бобур ижодига жалб қилиш, унинг ижодини тарғиб қилишдан иборат. Бу ишда кутубхоналар тарғиботнинг китоб тақдими, илмий-амалий конференция, китобхонлар конференцияси, савол-жавоб кечалари, давра сухбати, билимдонлар беллашуви, мавзули ва мунозара кечалари, учрашув, хотира кечаси, оғзаки журнал, китоб кўрғазмалари, унинг асарлари ва у ҳақидаги асарларнинг шарҳлари сингари турли-туман шаклларида фойдаланишлари мумкин.

Бундай тадбирлар туркумини ташкил этиш учун кутубхона муассасаларида мавзунинг асосий мазмунини етказиб бера оладиган адабиётшунослар, тарихчилар, филологлар, ёзувчи ва шоирлар, журналистлар ҳамда адабиёт ўқитувчиларини ҳам жалб қилиш лозим.

Ушбу методик-библиографик қўлланма буюк шоир, давлат арбоби, Заҳириддин Муҳаммад ибн Умаршайх Мирзо Бобур (1483-1530) таваллудининг 535 йиллигига бағишланган бўлиб, кутубхоначиларга ёрдам бериш мақсадида китобхонлар билан ишлашнинг айрим шакллари кўриб чиқилган.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳаёти ва фаолияти. (1483-1530)

Бобурнинг отаси — Умаршайх Мирзо Фарғона вилояти ҳокими, онаси — Қутлуғ Нигорхоним Мўғулистон хони ва Тошкент ҳокими Юнусхоннинг кизи эди. Бобурнинг онаси ўқимишли ва оқила аёл бўлиб, Бобурга ҳокимиятни бошқариш ишларида фаол кўмак берган, ҳарбий юришларида унга ҳамроҳлик қилган. Умаршайх Мирзо хонадони пойтахт Андижоннинг арки ичида яшар эди. Ҳоким ёз ойлари Сирдарё бўйида, Ахсида, йилнинг қолган фаслини Андижонда ўтказарди.

Бобурнинг ёшлиги Андижонда ўтган. Бобур барча темурий шахзодалар каби махсус тарбиячилар, йирик фозилу уламолар устозлигида ҳарбий таълим, фикр илми, араб ва форс тилларини ўрганади, кўплаб тарихий ва адабий асарлар мутолаа қилади, илм-фанга, шеърятга қизиқа бошлайди. Довжурклиги ва жасурлиги учун у ёшлигидан “Бобур” (“Шер”) лақабини олади.

Бобур отаси йўлидан бориб, машҳур сўфий — Ҳожа Аҳрорга ихлос қўяди ва унинг тариқати руҳида вояга етади, умрининг охирига қадар шу эътиқодга содиқ қолади. Кейинчалик, “Бобурнома” асарида Бобур Ҳожа Аҳрор руҳи бир неча бор уни муқаррар ҳалокатдан, хасталик ва чорасизликдан ҳалос этганини, энг оғир шароитларда раҳнамолик қилганлигини таъкидлайди. Отаси Ахсида бевақт, 39 ёшида фожиали ҳалок бўлгач, оиланинг катта фарзанди, 12 ёшли Бобур валиаҳд сифатида тахтга ўтиради (1494 йил июнь).

Мовароуннаҳр 15-аср охирида ўзаро низолашаётган темурий шахзодалар ёки мулкдор зодагонлар бошчилик қилиб турган, деярли мустақил бўлиб олган кўпдан-кўп вилоятларга парчаланиб кетган эди. Мовароуннаҳр тахти учун кураш авжга чиққан, турли сиёсий фитналар уюштирилмоқда эди. Бунинг устига Умаршайх Мирзога тобе бир неча бек ва ҳокимлар ёш ҳукмдорга (Бобурга) буйсунишдан бош тортадилар.

Уларнинг айримлари Бобурнинг укаларини ёқласа, баъзилари мустақиллик даъвосини қилади, яна бошқа бирлари Бобурга рақиб, бошқалари амаки, тоғаларига қўшилиб, уни жисмонан йўқотиш пайига тушади. Ўз амакиси ва тоғаси бўлмиш Султон Аҳмад Мирзо билан Султон Маҳмудхон хуружларини даф қилган Бобур ҳукмронлигининг дастлабки 2—3 йилида мавқеини мустаҳкамлаш, бек ва амалдорлар билан ўзаро муносабатни яхшилаш, қўшинни тартибга келтириш, давлат ишларида интизом ўрнатиш каби муҳим чора-тадбирларни амалга оширади.

Бобурнинг дастлабки сиёсий мақсади Амир Темур давлатининг пойтахти, стратегик ва географик жиҳатдан муҳим бўлган Самарқандни эгаллаш ва Мовароуннаҳрда марказлашган кучли давлатни сақлаш, мустаҳкамлаш ҳамда, Амир Темур салтанатини қайта тиклашдан иборат эди. Бу пайтда, қисқа муддат ичида Самарқанд тахтига учинчи ҳукмдор келган эди. Султон Аҳмад Мирзо вафоти (1494 йил июль) дан кейин тахтга ўтирган Султон Маҳмуд Мирзо Самарқандда давлатни 5—6 ойдан ортиқ идора этмади — қисқа муддатли касалликдан сўнг 43 ёшида вафот этди. Унинг ўрнига Бухорода ҳоким бўлган ўғли Бойсунғур ўтиради. 1495—96 йилларда Бобур Самарқандга икки марта муваффақиятсиз юриш қилади. 1497 йил кузида у Самарқанд атрофидаги бир қанча жойларни ва 7 ойлик қамалдан сўнг Самарқандни эгаллайди, Бойсунғур Қундузга қочади. Шаҳар қамал туфайли ниҳоятда оғир кунларни бошидан кечирмоқда эди. Ҳатто эскулик дон ҳам топиш мушкул эди. Бобур қўшинни таъминлашда катта қийинчиликларга дуч келди. Навқарларидан айримлари Андижон ва Ахси томон қочиб кетадилар. Бунинг устига Андижонда қолган айрим беклар Бобурдан юз ўгириб, унинг укаси Жаҳонгир Мирзо тарафига ўтадилар.

Андижондан кўнгли нотинч бўлган ва иқтисодий қийинчиликларга учраган, айна замонда оғир хасталикни бошидан кечирган Бобур Самарқандни юз кун идора этгандан сўнг,

уни тарк этишга қарор килади. Аммо Хўжандга етганда Андижон ҳам қўлдан кетиб, мухолифлар ихтиёрига ўтганини эшитади. Бобурнинг Тошкент ҳокими, тоғаси Маҳмудхон кўмагида Андижонни қайта эгаллашга уриниши натижа бермайди,

Бу муваффақиятсизлик Бобур қўшинига салбий таъсир этиб, кўпчилик бек, навкарлар (700—800 киши) Бобурни тарк этади. Ўзига содиқ кишилар (200—300) билан қолган Бобур маълум муддат Хўжандда тургач, Тошкентга — Маҳмудхон ҳузурига келиб, Андижонни қайтариб олиш режасини туза бошлайди. Маълум муддат ўтгач, Бобур Хўжандга қайтади, кўп ўтмай, Марғилонни қўлга киритади, ҳамда Андижонни эгаллаш тadbирларини кўради. Ниҳоят, 2 йилдан сўнг (1498 йил июнь) уни қайта қўлга киритади. Бобур укаси Жаҳонгир Мирзо билан сулҳ тузиб, унинг ихтиёрида “Хўжанд сувининг Аҳси тарафи вилоятларини...” қолдиради, Андижон тарафи вилоятларини ўз тасарруфига олади.

Темурийларнинг ўзаро урушлари кучайган кезларда Шайбонийхон Мовароуннаҳрни истило қилишга киришади. У 1499 йил Жиззах ва Самарқанд орқали Қарши ва Шахрисабзгача босиб боради, катта ўлжа билан Дашти Қипчоққа қайтади. Орадан кўп ўтмай, катта куч билан Мовароуннаҳрга қайтган Шайбонийхон Бухоро ва Қорақўлни эгаллайди (1499), Султон Али Мирзо калтабинлик билан Самарқандни Шайбонийхонга жангсиз топширади (1500). Бирок, шаҳар аҳолиси ва зодагонларининг маълум қисми темурийлар ҳукмдорлигини тиклаш тарафдори эди. Улар Фарғона ҳокими Бобурга мактуб йўллаб, Самарқандни ишғол қилишга даъват этганлар.

Бобур 1500 йил кеч кузида ўз қўшини (240 киши) билан Самарқандга етиб келгач, аҳоли унга пешвоз чиқиб, шаҳар дарвозаларини очиб беради. Шайбонийхоннинг шаҳар ҳимояси учун қолдирган 600 нафар аскар кириб ташланади. Шайбонийхон Бухорога чекинади. Қисқа вақт ичида Самарқанднинг барча туманлари, Қарши ва Ғузур шаҳриларида Бобур ҳокимлиги эътироф этилади. Аммо шаҳарда озик-овқат заҳиралари тугаб, очарчилик бошланган эди. Бундан хабар топган Шайбонийхон катта куч тўплаб, яна Самарқандга юриш бошлайди. 1501 йил апрелда Зарафшон бўйидаги Сарипул қишлоғи яқинида бўлган жангда Бобур қўшинлари енгиледи. Бобур Самарқандга чекинади. Шаҳар яна қамал қилиниб, у тўрт ой давом этади. Қамалда қолган шаҳар аҳолисининг очликдан тинкаси қуриydi, Бобур 1501 йилнинг 2-ярмида ноиложликдан Самарқандни тарк этиб, Тошкентга, Маҳмудхон ҳузурига йўл олади.

Бобур Темурийлар салтанатини ҳимоя қилиш ва уни сақлаб қолиш учун астойдил ҳаракат қилиб, Шайбонийхонга қарши бир неча йил давомида муттасил кураш олиб борса-да, аммо мамлакатда ҳукм сурган оғир иқтисодий танглик ва сиёсий парокандалик шароитида мақсадига эриша олмайди.

1503 йил Тошкент хони Маҳмудхон, Бобур ва қалмоқларнинг бирлашган қўшини Шайбонийхон томонидан Сирдарё бўйида тормор қилинади. Бобур Самарқанд тахти учун курашаётган пайтда Андижонни Султон Аҳмад Танбал эгаллаб олади. 1501—04 йилларда Бобур Фарғона мулкини қайтариб олиш учун Султон Аҳмад Танбал, Жаҳонгир мирзоларга қарши олиб борган кураши муваффақиятсизлик билан тугайди. Темурийларнинг тўхтовсиз жанглари ва оғир солиқларидан толиққан халқ Бобурни қўлламади ва у Мовароуннаҳрни тарк этишга (1504 йил июнь) мажбур бўлади.

Бобур 200—300 навқари билан Ҳисор тоғлари орқали Афғонистонга ўтади ва у ердаги ички низолардан фойдаланиб Ғазни ва Кобулни эгаллайди. Бобур Кобулни эгаллагач, мустақил давлат тузишга жадал киришади, қўшинни тартибга келтиради, қаттиқ ички интизом ўрнатади. Кобулга, умуман Афғонистонга Бобур ўз юрти каби қаради, қурилиш, ободонлаштириш, касбу ҳунар ва қишлоқ хўжалигини ривожлантириш ишларини бошлаб юборади. “Боғи Шаҳроро”, “Боғи Жаҳоноро”, “Ўртабоғ”, “Боғи вафо” ва “Боғи Бобур” каби оромгоҳлар ташкил этди. Шаҳар ичидаги Боло Ҳисор қалъасини ўз қароргоҳига айлантириб, уни қайта таъмирлатди, янги иморатлар қурдирди ва оиласи билан шу қалъада яшади. Унинг Ҳумоюн, Гулбаданбегим, Комрон ва Ҳиндол исмли фарзандлари шу ерда туғилади. 1506 йил баҳорда вафот этган Қутлуг Нигорхоним Мирзо Улуғбек шу ерда бунёд эттирган “Боғи Наврўзий”га дафн этилади.

Бобур Афғонистонда бир фотиҳ сифатида эмас, балки шу юрт, эл ободонлиги ва равнақи учун жон куйдирган тadbирли ҳукмрон сифатида қизғин фаолият кўрсатди, унинг манфаатлари йўлида одилона ва оқилона иш тутди. Афғонистондаги амалий фаолиятига кўра, Бобур бутун Хуросон ва Мовароуннаҳрда қудратли давлат бошлиғи ва музаффар саркарда сифатида катта обрў орттира борди, минтақадаги сиёсий ҳаёт эътиборли ўринга кўтарилди. Шайбонийларнинг тобора кучайиб бораётган юришига қарши биргаликда чора кўриш масаласида Султон Ҳусайн

Бойқаро барча темурий ҳукмдорлар қаторида Бобурни ҳам маслаҳат йиғинига махсус таклиф этиши ана шундай юксак нуфузни кўрсатувчи далилдир. Бобур шу таклиф бўйича Ҳиротга отланади. Ҳусайн Бойқаронинг тўсатдан вафот этишига (1506) қарамай, у Ҳиротга боради ва темурий ҳукмдорлар билан учрашиб музокаралар ўтказади. Темурий ҳукмдорларнинг бирлашиб Шайбонийхон қўшинларига тўсиқ қўйиш режалари амалга ошмайди ва тез орада бирин-кетин мағлубиятга учраб, салтанатни батамом қўлдан чиқарадилар.

1507 йил бошларида Бобур Ҳиндистонга юриш бошлайди. Аммо, бу уриниши муваффақиятсиз тугаб, яна пойтахт Кобулга қайтади.

Бобур Мовароуннаҳр ва Хуросондаги сиёсий вазият ва уруш ҳаракатларини кузатиб боради, ўз қўшинларини доимо шай тутати. Шайбонийхон Хуросоннинг йирик марказларини қўлга киритгач, Эронни забт этиш учун юриш бошлайди. Аммо, Эрон шоҳи Исмоил Сафавий билан каттиқ тўқнашувда (1510) енгиледи, ўзи ҳам Марвда ҳалок бўлади. Шоҳ Исмоил Хуросон ва Мовароуннаҳрга қўшин киритиб шайбонийларга кетма-кет шикаст етказа бошлайди. Бобур шоҳ Исмоил билан ҳарбий-сиёсий иттифоқ тузиб, 1511 йил баҳорида Ҳисорни, ёзида Бухорони, октябрь бошида эса Самарқандни яна қўлга киритади. Бобурнинг шиа мазҳабидаги эронийлар раъйи билан иш тутиши аҳолида норозилик туғдиради. 1512 йил 28 апрелда Кўли малик жангида Убайдулла Султон бошлиқ шайбонийлардан енгилган Бобур Ҳисор томон кетади. 1512 йил кузида Бобур шоҳ Исмоил юборган Нажми Соний лақабли лашкарбоши билан Балхда учрашиб, Амударёдан кечиб ўтиб, аввал Ҳузар (Ғузур) қалъасини олади, сўнг Қаршига юриш қилади, шаҳар узоқ муддатли қамалдан сўнг таслим бўлади, шаҳар ҳимоячилари каттиқ жазоланади. 1512 йил 24 ноябрда Ғиждувон жангида Бобур шайбонийлардан яна енгилиб, Кобулга қайтишга мажбур бўлади. Бобур Мовароуннаҳрни эгаллаш илинжидан узил-кесил умидини узади ва бутун эътиборини Ҳиндистонга қаратади.

1519 йил баҳорига келиб Бобур Ҳиндистонни забт этиш режаларини амалга оширишга киришади ва кейинги 5-6 йил давомида бир неча юришлар уюштиради. Ниҳоят, 1526 йил апрелда Панипатда асосий рақиби, Дехли султони Иброҳим Лўдийнинг юз минг кишилиқ қўшинини 12 минглик аскар билан тор-мор қилади, ҳамда Дехлини эгаллайди. Орадан кўп ўтмай, иккинчи йирик ҳинд саркардаси Рано Санго устидан ҳам зафар қозониб, Шимолий Ҳиндистоннинг Бенгалиягача бўлган қисмини ўзига бўйсундиради. Аграни ўзига пойтахт сифатида танлаган Бобур катта қурилиш ва ободончилик ишларини бошлаб юборади. Шу тариқа Бобур Ҳиндистонда уч ярим асрга яқин ҳукм сурган қудратли бобурийлар сулоласига асос солади.

Бобур Ҳиндистонда ҳам, худди Афғонистонда бўлганидек, кўплаб ижтимоий-хайрли ишларни амалга оширди, мамлакат тараққиётига жиддий таъсир кўрсатди. Тарқоқлик ва парокандаликка, ўзаро ички низо, қирғинларга барҳам бериб, вилоятларни бирлаштирди, марказлашган давлатни мустақкамлаш ва юртни ободонлаштиришга, илму-ҳунар ва деҳқончиликни ривожлантиришга катта эътибор қаратди. Қурилиш ишларига бошчилик қилди.

Отаси Умаршайх Мирзонинг фазилатлари — танти ва сахийлиги, саводхон ва билағонлиги, олийҳиммат ва мардонаворлиги ёшлигиданок Бобурга ўз таъсирини кўрсатган. Ундаги хушхулқилик ва саховатпешалик, табиатан хушчақчақлик ва беғаразлик, дўстона суҳбатларни эъзозлаш каби яхши хислатлар, шубҳасиз, ота-боболаридан ўтган ва Бобур бу хислатларни ўзининг ўта мураккаб ҳаёти давомида янада бойитди, ўз навбатида, уларни наслларга мерос қилиб қолдирди. Инглиз тадқиқотчиси Уильям Эрскин Бобур ҳаётини кўп йиллар давомида ўрганиб ёздики, инсоният фаолиятининг барча соҳасида: “Осиёлик шахзодаларнинг ҳеч қайсиси тенг келолмайди ва унинг ёнига қўйиш учун лойиғини тополмаймиз”. Шунинг учун ҳам Ж.Неру уни “дилбар шахс” деб атади. Бобурнинг аёлларга ҳурмати ва меҳрибонлиги ҳам кишини лол қолдиради. Бу туғишган опаси Хонзода Бегимга (ўзидан беш ёш катта эди) кўрсатган иззат-ҳурмати, опанинг тақдирига ачинишлари, фавқулодда ғамхўрлиги бунинг яққол исботидир. Ёки катта онаси Эсон Давлатбегимга бўлган ҳурмати-чи? Мана, подшоҳ Бобурнинг онага ҳурмат юзасидан берган баҳоси: “Хотунлар орасида раъй ва тадбирда менинг улуғ онам Эсон Давлатбегимча кам бўлғай эди, бисёр оқила ва мудабири эди”.

Бобурнинг ўз гувоҳлигига кўра, шоир сифатида ижодий фаолияти Самарқандни иккинчи марта эгаллаган вақтда бошланган; “Ул фурсатларда бирор-иккирар байт айтур эдим”, деб ёзади у. Бобур Самарқанддалигининг илк ойларида Алишер Навоий ташаббуси билан улар ўртасида ёзишма бошланади. Бобур атрофида ижодкорлар тўплана бошлаши ҳам шу йилларга тўғри

келади. Жумладан, Биноий, Абулбарака ва Бобур ўртасидаги рубоий мушоираси Самарқанддаги қизгин адабий ҳаётдан дарак беради. Умуман, давлат арбоби ва кўп вақти жангу жадалларда ўтган саркарда сифатида ижтимоий фаолиятининг энг қизгин даврида ҳам, шахсий ҳаёти ва давлати ниҳоятда мураккаб ва хатарли шароитда қолган чоғларида ҳам Бобур ижодий ишга вақт топа билган, илм, санъат ва ижод аҳлини ўз атрофига тўплаб ҳомийлик қилган, уларни рағбатлантирган.

Ўтмиш адабиёт ва тарих, мусиқа ва санъатдан яхши хабардор бўлган, диний таълимотга чин ихлос қўйган Бобур ҳар доим олиму фозиллар даврасида бўлди, хусусан ижод аҳлига, касбу ҳунар соҳибларига самимий эҳтиром кўрғазиб ҳомийлик қилди, уларни моддий ва маънавий рағбатлантириб турди. Ижод ва санъат аҳлига бундай меҳрли муносабат асло бежиз бўлмаган. Бобур табиатан ижодкор эди. Йигитлик йилларидан бошлаб то умрининг охиригача самарали ижодий иш билан шуғулланди, ҳар қандай шароит ва вазиятларда ҳам ижоддан тўхтамади, натижада, ҳар жиҳатдан муҳим бой илмий ва адабий мерос қолдирди.

Бобур 18—19 ёшларида рубоий ва ғазаллар ёза бошлаган. Унинг “Топмадим” радибли ғазали ва “Ёд этмас эмиш кишини ғурбатда киши” мисраси билан бошланувчи рубоийси ўша йиллардаги ҳаёти билан боғлиқ.

Бобурнинг улкан санъаткорлиги шундаки, шахсий кечинмаларини жиддий умумлашма даражасига кўтара олади ва натижада асарларида олға сурилган ғоялар, умуминсоний қадриятлар даражасига кўтарилади. Бобур ижодида, хусусан, шеъриятида киндик қони тўкилган она юртини дил-дилдан қўмсаш, унинг тупроғига талпиниш, ғариблик азобларидан ўтли ҳасрат, ёру диёр соғинчи ва висол илинжи, тақдир зарбалари ва турмуш уқубатлари, замона носозликларидан нола, бадий таҳлил этилади.

*Толёй йўқки жонимга балолёй бўлди,
Ҳар ишниким, айладим хатолиёй бўлди,
Ўз ерин қўйиб Ҳинд сори юзландим,
Ёраб, нетайин, не юз қоролиёй бўлди.*

Бобур ижодида ишқ-муҳаббат, севги-садоқат, висол ва ҳижрон мавзуи ҳам салмоқли ўрин тутди. Унинг ғазал ва рубоийларида, туюқ ва маснавийларида маъшуқанинг мафтункор гўзаллиги, бекиёс ҳусну-латофати, шарқона одобу-ахлоқи, нозу-карашмаси енгил ва ўйноқи, мусиқий ва равон мисраларда катта маҳорат билан тараннум этилади.

*Хазон япроғи янглиёй гул юзунг ҳажрида сарғардим,
Кўруб раҳм айлагил, эй лола рух, бу чехраи зардим.
Сен эй гул, қўймадинг саркашлигингни сарвдек ҳаргиз,
Аёгингга тушуб барги хазондек мунча ёлвордим.*

Бобурнинг ўз шеърӣ асарларини тўплаб, девон ҳолига келтирган санани кўрсатувчи аниқ тарихий маълумотлар маълум эмас. Аммо “Бобурнома”нинг 1518—19 йиллар воқеалари баёнига бағишланган фаслида Бобур девонини Кобулдан Самарқандга юборганлиги тўғрисида сўз боради. Демак, шу йилларда унинг девонига тартиб берилган ва мазкур девон Мовароуннаҳрда ҳам тарқалган.

Ҳиндистон юришлари даври (1521)да Бобур “Мубаййин” асарини яратди. Маснавий тарзида ёзилган, ислом ҳуқуқшунослиги ва шариат ақидаларига бағишланган бу асарда Мовароуннаҳр ва Ҳиндистонга оид ўша давр ижтимоий-иқтисодий ҳаёти бўйича қизиқарли маълумотлар ҳам жамланган. Валиаҳд Ҳумоюн ва Комрон Мирзоларга дастуруламал сифатида мўлжалланган “Мубаййин”да, айна замонда, намоз, закот ва ҳаж зиёрати тўғрисида ҳам шаръӣ мезонлар баён қилинган. Шу йилларда Бобур Шарқ шеърӣятининг асосий масалаларидан бири аруз вазни, унинг назарияси ва амалиётига оид илмий рисоласини яқунлайди. Бобур номини дунёга машҳур қилган шоҳ асари “Бобурнома” устидаги ижодий ишини 1518—19 йилларда бошлаган.

Бобурнинг юқорида келтирилган асарларидан ташқари, “Хатти Бобурий”, шунингдек мусиқа санъати ва ҳарб ишларига маҳсус бағишланган қатор рисоалари ҳам бўлган. Аммо кейинги икки асар матни ҳануз топилган эмас. “Хатти Бобурий”да муаллиф араб алифбосини таҳрир этиб, ёзувни соддалаштириш ва осонлаштириш мақсадида уни туркий тил ва талаффуз мезонларига мослаштирган.

Ҳозирда унинг 119 ғазали, бир масну шеърӣ, 209 рубоийси, 10 дан ортик туюқ ва қитъалари, 50 дан ортик муаммо ва 60 дан зиёд фардлари аниқланган. Девони таркибида умумӣ ҳажми 270 байтдан иборат 8 маснавий ҳам ўрин олган.

1526 йил 21 декабрда Бобурга қарши суиқасд уюштирилади. Махв этилган Иброҳим Лўдийнинг онаси ошпазлар билан тил бириктириб, унинг овқатига захар қўштиради. Шунинг асоратими ёки кўп йиллик машаққатли ва қўнимсиз ҳаёт таъсирими, ҳар ҳолда кейинги йилларда Бобур тез-тез касалга чалиниб туради. 1527 йил октябрда Бобур яна хасталикка учрагач, умрининг охирига қолганини ҳис этади. Шунда Бобур ўзи эътиқод қўйган Хожа Аҳрор Валийга ихлос билан унинг насрда битилган “Волидия” асарини шеърӣ таржима қилади.

Бобурнинг моҳир таржимон сифатидаги қобилияти намоён бўлган 243 байтли бу асар катта ижодий илҳом билан жуда қисқа муддатда яқунланган. Бобурнинг ўз эътирофича, таржима тугаши ҳамоноқ батамом соғайиб кетган. Бу йилларда у “Бобурнома” фасллари устида ишлашни давом эттирди, янги-янги ғазал-рубойлар яратди, ўз ибораси билан айтганда, “Ҳиндистонга келгали айтқон ашъорни” тартибга солиб, шунингдек, “Волидия” таржимасини, “Хатти Бобурий” билан битилган намуна ва қитъаларни Мовароуннаҳр ва Афғонистонга, Ҳумоюн, Ҳожа Калон, Ҳиндол ва бошқага юборди. Ҳумоюн Мирзога аталган ижтимоий-ахлоқий масалаларни таҳлил этувчи машҳур мактуби ҳам Бобур ижодий фаолиятининг ёрқин кирраларидан бири бўлди.

Бобур Мирзонинг шахсияти ва олийжаноб хислатларидан келиб чиқиб, Америкада ва Европада бундан бир неча асрлар олдин Рашбрук Уилямснинг “Ўн олтинчи аср бунёдкори”, Ҳароят Ламбнинг “Бобур-йўлбарс”, Анна Флора Стилнинг “Тоғ кийган дарвиш” ва у ҳақдаги яратилган бошқа асарлар бутун дунёда тан олинган. Айниқса, кейинги китоб қизиқарли адабий-тарихий очерк услубида ёзилган. Буни китобнинг ички бўлимларига қўйилган “Водийдаги воқеалар”, “Самарқанддан қувилиш”, “Кобилдаги салтанат”, “Ҳиротда зиёфат”, “Бобур ва унинг эли”, “Ҳиндистон сари юриш”, “Панипат ва Канванд”, “Буюк мўғуллар империяси” каби сарлавҳалардан ҳам билиш мумкин. Х.Лэмб Бобурнинг адабий меросида илмий маълумот сифатида кенг фойдаланган, кўпроқ “Бобурнома”га мурожаат этиб, ундан талай парчалар таржимасини ҳам келтирган. Бундан ташқари, у Мирзо Бобур юрган йўлларни от ва туяда кезиб чиққан. Шу тариқа, бу асар амалда Бобур ҳақидаги тарихий роман кўринишини олган эди. Ҳа, Бобур эътиқодда мустаҳкам, иймони бутун, шу билан бирга, ҳиммати баланд комил инсон эди. У бобоси соҳибқирон Амир Темурга нисбат берса бўладиган улў киши, саховатли ва диёнатли подшоҳ эди. Бош фарзанди Ҳумоюн Мирзо бетоб бўлганида табиблар маслаҳатини ўзича талқин этиб, жонини фарзандига бағишлади, унинг дардини ўзига олди, кўз ёши тўкиб Яратганга астойдил мурожаат қилди. Оҳи Аллоҳга етиб фарзанди тузалди, ўзи эса касалланди. Бу ҳақдаги ўзгаларга ибратли ҳикоя асрлар оша бизларга етиб келди. Шу давргача ислом шарҳида, подшоҳлар тарихида бунақа ҳодиса кузатилган эмас. Бу ҳам Бобурнинг нақадар мустаҳкам эътиқодли, комил инсонлигидан нишонандир.

Бир неча муддат олдин подшоликни Ҳумоюнга топширган Бобур 47 ёшида ўзи асос солган салтанат пойтахти Аграда вафот этди ва ўша ерда дафн этилди, кейинчалик (1539), васиятига мувофиқ хоки Кобулга келтирилиб, ўзи бунёд эттирган “Боғи Бобур”га қўйилди.

Бобур ўзининг маълум ва машҳур асарлари билан тарихнавис адиб, лирик шоир ва ижтимоий масалалар ечимига ўз ҳиссасини қўшган олим сифатида халқимиз маънавий маданияти тарихида муносиб ўрин эгаллайди.

Бобур Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг ўз юртида ҳақиқий қадр-қиммат топди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонида кўра 1993 йилда Бобур таваллудининг 510 йиллиги тантанали нишонланди. Андижон шаҳрида Бобур номида университет, театр, кутубхона, миллий боғ (“Боғи Бобур”) бор. Бобур миллий боғи мажмуасида “Бобур ва жаҳон маданияти” музейи, шоирнинг рамзий қабр-мақбараси бунёд этилган. Шаҳар марказида (муаллифи Равшан Миртожиев) ва Бобур боғидаги ёдгорлик мажмуида (муаллифи Қодиржон Салоҳиддинов) шоирга ҳайкал ўрнатилди. Андижондаги марказий кўчалардан бирига, шунингдек Тошкентдаги истироҳат боғи ва кўчага, Андижон вилояти, Хонобод шаҳридаги истироҳат боғига Бобур номи берилди. Ўзбекистон Фанлар академиясининг Бобур номидаги медали таъсис этилди. Шарқшунос олим Убайдулла Каримов бу медалнинг биринчи совриндори бўлди.

Андижонлик табиатшунос олим Зокиржон Машрабов раҳбарлик қиладиган Халқаро Бобур жамғармаси (32.12.1993й.) Бобур ижодини ўрганишда катта ишларни амалга оширди. Жамғарманинг илмий экспедицияси 10 дан ортиқ Шарқ мамлакатлари бўйлаб автомобилда илмий сафарлар уюштириб, 200 минг км. дан ортиқ масофани босиб ўтди, Бобур ва бобурийлар қадамжолари, уларнинг илмий меросига оид янги маълумотлар тўплаб, уларни илмий

истеъмомлга киритди. Мазкур маълумотлар асосида 10 дан зиёд илмий, ҳужжатли, бадиий асарлар (З. Машрабов, С. Шокаримов: “Асрларни бўйлаган Бобур”; С. Жалилов: “Бобурнинг Фарғона давлати”, “Бобур ва Андижон”; Қамчибек Кенжа: “Ҳинд сориға”; Х. Султонов: “Бобурнинг тушлари”, “Бобурийнома”; Р. Шамсуддинов: “Бобурийлар изидан”, “Бобурийлар сулоласи”; Т. Низом: “Уч сўз”), 10 га яқин ҳужжатли, видеофильмлар (Ф. Расулов: “Бобур изидан”, “Муқаддас қадамжолар”; Т. Рўзиев: “Бобур салом”, “Бобур номидаги Халқаро илмий экспедиция”; Т. Ҳамидов: “Ифтихор” ва ҳ.к.) яратилди. Жамғарманинг Лоҳур (Покистон), Ҳайдаробод (Ҳиндистон), Абу Даби (Бирлашган Араб Амирликлари), Москва (РФ), Ўш (Қирғизистон), Тошкент, Наманган (Ўзбекистон) шаҳрларида бўлимлари мавжуд. 1998 йил Жамғарманинг бобуршунослик соҳасидаги халқаро мукофотлари илк марта Пиримкул Қодиров, Сабоҳат Азимжонова, Ғайбуллоҳ ас-Салом, Неъматилла Отажонов, Хайриддин Султонов, Эйже Мано (Япония), Муҳаммадали Абдуқундузов, Максуд Юнусов, Шафиқа Ёркин (Афғонистон), Маъмуржон Тўхтасинов, Равшан Миртожиев, Мажид Турсунов, Раҳмонжон Азимов, Муҳаммаджон Мирзаевга берилди.

Бобур — бадиий таржимон

Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор ва уларнинг фарзанду невараларига ҳурмат-эътибори катта бўлган. Хожа невараларидан икки киши Бобур хизматида бўлган. Айниқса, Хожа Калоннинг Бобур билан кадрдонлиги бир умрлик хизмати билан изоҳланади.

Бобур Хожа Убайдуллоҳ Аҳрорнинг форс тилида насрда ёзилган “Волидия” асарини шеърӣ усулда ўзбек тилига таржима қилган. Хожа Убайдуллоҳ бу асарни оталарининг тавсиялари билан ёзган:

*Отаси қилган учун таклифе,
Қилди онинг отига таълифе.*

Бобур ота сифатида бу асардаги ота тилидан фарзандга айтилган диний-тасаввуфӣ ўғитларни ўз фарзандларига етказиш учун ушбу китобни назмда она тилига ўғирган. Нега насрда эмас? Чунки назмни хотирада сақлаш имкони каттадир. Қолаверса, назмнинг ҳурмат ва эътибори насрга нисбатан жуда юқори ҳисобланган.

Таржимон таржимани бошлаш ва охирига етказиш сабабини “Вақоеъ”да шундай баён этади(матн табдили): “Жума куни, ойнинг йигирма учинчисида баданимда иситма зоҳир бўлди. Шундай бўлдики, жума намозини масжидда қийналиб ўқидим. Эртасига пешин намозини эҳтиёт юзасидан китобхонада бироз муддатдан сўнг ўқидим. Индини, якшанба куни яна иситмам чикди, озроқ титрадим. Сешанба кечаси, сафар ойининг йигирма еттинчисида ҳазрат Хожа Убайдуллоҳнинг “Волидия” рисоласини назм қилмоқ фикри кўнглимга келди. Ҳазратнинг руҳига илтижо қилиб, кўнглимдан кечирдимки: агар бу манзума ҳазратга маъқул бўлса, худди “Қасидаи Бурда”нинг қасидаси маъқул бўлиб, соҳиби фалаж касалидан халос бўлгани сингари, мен ҳам бу хасталикдан фориғ бўлсам, назмим қабул қилинганига шу далил бўларди. Ушбу ният билан... рисолаи назм этишга киришдим. Ўша кечанинг ўзида ўн уч байт ёздим. Худди атайин келишилгандек, ҳар куни ўн байтдан кам битилмас эди. Дарвоқеъ, бир кунгина бу иш қилинмади. Ўтган йили ва балки ҳар гал бу хасталикка чалинганимда, ақалли бир ой, қирқ кун оғирдим. Тангри инояти билан, ҳазратнинг ҳимматидан, пайшанба куни, ойнинг йигирма тўққизинчисида бирозгина иситмаладим, кейин мутлақо тузалиб кетдим. Шанба куни, раби ул-аввал ойининг саккизинчисида рисола сўзларини шеърға солиш ниҳоясига етди...”.

“Волидия” рисоласи инсон ихтиёри ва фаолиятини Оллоҳ билан боғлаш, унигина зикр этиш, сўзи(“Қуръон”)ни ёдлаш ва айтишни тавсия этувчи, инсоннинг ҳаётӣ фаолияти, еб-ичиш, маишатда ўртачаликка чорловчи панднома, насиҳатномадир. Шунинг учун ҳам гарчанд асар шеърға солинган бўлса-да, матнда асосий диққат шоирона сеҳрсозлик эмас, балки Хожа насиҳатларини китобхонга аниқ етказишга қаратилади.

Оллоҳ ҳамдидан:

*Тил анинг ҳамдида қосирдур, бил,
Бил, анинг ҳамдида қосирдур тил.*

Бобур — фидоий ота

“Бобурнома” маълумотларидан биз Бобурни ўз укалари, опа-сингилларига ғамхўр, хола ва бўлаларининг, тоғаларининг, хуллас, барча уруғларининг кадрига етувчи андишали инсон сифатида таниймиз. Ҳар икки укасини ўзи билан Кобулга, сўнг Ҳиндистонга олиб кетди; уларни тарбиялади ва кадрлади. Поччаси Мирзохон Бобур тахтини олганда холаси туфайли, холаваччаларининг юзини қилиб, у ўлимга мустаҳиқ бўлса ҳам, кечирди.

Фарзанд тарбияси масаласида ҳам Бобур идрокли маърифатпарвар, талабчан устоз мақомидаги падардир.

Ҳумоюнга ёзган хатида унинг ёзувидаги нуқсонлар, услубидаги камчиликларни қайд этади; ҳукмдорга хос бўлмаган хилватпарастликни танқид қилади; кўп билан ишлаш, беклар билан шуғулланиш, кенгашиш шартлигини уқтиради.

Ўзи ҳам оталик бахтидан сурур топади. Мақтовга хасис бўлган Бобур Ҳумоюннинг ахлоқ-одоби ва камолотига жуда юқори баҳо беради.

Ҳумоюн мирзо ота-онасини соғиниб ўз вилояти Бадахшонни ташлаб Ограга келади. У отаси Бобурни шу даражада қўмсаганки, йирик вилоят ҳукмдорлигидан ота дийдорини устун қўйиб, пойтахтда қолиш майли борлигини одоб доирасида билдиради (матн табдили): “Муҳаммад Ҳумоюн, бир йили эдики, Бадахшонда дийдорлардан айру тушиб эди. Сўнгра бизни соғиниб, Бадахшонни куёви Мирзо Сулаймонга топшириб, бир кунда Кобулга келди. Мирзо Комрон ҳам Қандахордан Кобулга келган экан. Ийдгоҳда мулоқот қилиб, ҳайрон бўлиб, қайтиш сабабини сўрабди. Муҳаммад Ҳумоюн бизнинг иштиёкимизни айтиб, Мирзо Ҳиндолни Кобулдан Бадахшонга юбориб, бизнинг тарафга юраберибди. Бир неча кунда пойтахт Ограга етиб, ўша соатда, биз унинг онаси билан номини айтиб, сўзлашиб ўтириб эдик, етиб келди.

Кўнгуллар гул каби очилиб, кўзлар чироғдек ёришди. Муқаррар ҳар куни катта зиёфат эди. Бир-биримиз билан тўйиб-тўйиб суҳбат қилардик. Чиндан ҳам суҳбатда мислсиз эди ва комил инсон ким, дер эдилар, шу эди.

... бизга шундай хабар етдиким, кошғарийлар келиб, Бадахшонни олдилар. Биз Хожа Халифага буюрдикки, Бадахшонга бориб, ўз мулоҳазасича бу масалани ҳал қилиб келсин. Бироз тушунмовчилик бўлдимики, у қабул қилмади. Муҳаммад Ҳумоюнга айтдикки: “Сен борсанг қандай бўларкан?”. У жавоб бердики: “Фармонни бажармасликка иложим йўқ. Бироқ ўз ихтиёрим билан дийдорингиздан айрилгим келмайди”. Шунинг учун Мирзо Сулаймонни Бадахшонга жўнатдик”.

Кейинроқ Бобур Ҳумоюнни Санбал вилоятига ҳоким қилиб жўнатади. Олти ойча туради-ю, негадир, об-ҳавоси ёқмайди, доим иситмалай бошлади. Ота буйруғи билан Ҳумоюн мирзо пойтахтга келтирилиб, мумтоз табиблар қарамоғида бўлади. Бироқ ҳадеганда тузалавермайди. Фарзандининг куйиб-ёниб ётишини ҳар куни кўравериб, Бобурнинг тоқати тоқ бўлади. Салтанатнинг улуғ кишиси Мир Абдулқосим Бобурга арз қиладики, бундай дард дармони учун энг яхши нарсаларни садақа қилмоқ керак: токи Оллоҳ таоло сиҳат-саломатлик берсин. Воқеа давомини “Бобурнома”дан ўқийлик (матн табдили): “Менинг кўнглимга келдики, Муҳаммад Ҳумоюннинг мендан бошқа яхшироқ нарсаси йўқ. Мен ўзим садақа бўлайин, Худо қабул қилсин. Хожа Халифа ва бошқа яқинлар дедиларки: Муҳаммад Ҳумоюн сиҳат топар, сиз бу сўзни нечун тилингизга келтирасиз? Мақсад: дунё матоидан яхшисини садақа қилмоқдир. Иброҳим билан бўлган урушда қўлга тушган олмосни сиз Муҳаммад Ҳумоюнга ҳадя этган эдингиз. Ўшани садақа қилмоқ керак.

Тилимга келдики, дунё моли унинг эвазига ярармиди?! Мен ўзимни унга фидо қиламан. Чунки унинг аҳволи жуда оғир. Мен ортиқ унинг куйиб-ўртанишларига тоқат қилолмайман. Ўша ҳолатда унинг ҳузурига кириб, уч маротаба бошидан айланиб-ўргилиб, дедимки: “Ҳар қанча дардинг бўлса мен кўтардим”.

Ўша заҳоти мен оғир бўлдим, у енгил бўлди. У сиҳат бўлиб ўрнидан турди. Мен ноҳуш бўлиб йиқилдим...”.

Бобур эртаси куни тахту тожни Ҳумоюн мирзога топширади ва кўп ўтмай вафот этади. “Бобурнома”да бадий санъатлар — тасвирий ва ифодалилик воситалари намуналарини кўплаб кузатиш мумкин. Чунончи, юқоридаги ўғилнинг келиши туфайли ота-онанинг беҳад шодланганликлари талқинидаги матнда қўлланилган ташбиҳ (ўхшатиш) санъати ҳам

табийлиги, ҳам латофати билан ўқувчини ром этади: “Кўнгуллар гул каби очилиб, кўзлар чироғдек ёришди”.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳақида

“Заҳириддин Муҳаммад Бобур каби мумтоз инсонларни дунёга берган халқ ҳеч қачон хор бўлмайди, муқаррар тарзда саодатга эришади”.

Ислом Каримов.

“Бобур биз учун том маънодаги буюк маданият, олий даражадаги шарқона одоб ва ахлоқ тимсолидир”.

Ислом Каримов.

“...У турли фазилатлар билан безанган ва мақтовли хислатларга эга бўлган бир подшоҳ эди. Ушбу барча фазилатларидан шижоат ва муруввати устун турарди. Туркий шеърни Амир Алишердан кейин ҳеч ким Бобур ёзган даражада ёзган эмас”.

Мирзо Муҳаммад Ҳайдар.
“Тарихи Рашидий”дан.

“Бизнинг шоирларимиздан ўзини Ҳайёмга ўхшатишга тиришканлари кўп. Навоийнинг, Лутфийнинг, Умархоннинг, Фазлийнинг ва бошқаларнинг “Ҳайёмона” рубоийлари йўқ эмас, бор. Лекин буларнинг ҳеч бири рубоийда Ҳайёмга яқинлаша олмади. Ҳайёмга яқинлашишга муваффақ бўлган бирдан-бир шоир Бобур Мирзодир”.

Абдурауф Фитрат.

“Бобур дилбар шахс эди. Уйғониш даврининг ажойиб султони, кучли, тадбиркор киши бўлиб, санъатни, адабиётни, гўзалликни севарди”.

Жавоҳарлаъл Неру.
“Ҳиндистоннинг кашф этилиши” китобидан.

“Бобур феъли-сажиясига кўра Цезарга қараганда севишга арзигуликдир. Унинг манглайига юксак фазилатли инсон деб битиб қўйилган”.

Эдуард Холден, инглиз тарихчиси.

“Саховати ва мардлиги, истеъдоди, илм-фан, санъатга муҳаббати ва улар билан муваффақиятли шуғулланиши жиҳатидан Осиёдаги подшоҳлар орасида Бобурга тенг келадиган бирорта подшоҳ топилмайди”.

Уильям Эрскин, “Бобурнома” таржимони.

“Мирзо Бобурнинг Ҳиндистондаги қудрати унинг босиб олган ерлари билан эмас, у ҳинд халқининг кўнглида уйғота олган ҳурмат-эҳтиром билан ўлчанади”.

Қамар Раис, ҳинд жамоат арбоби
ва адабиётшунос олими.

Бобурнинг рубоийлари унинг шеърляти чўққисидир. Бобурдан олдинги ва кейинги шоирлар бу бобда унга ета олмаганлар. Умар Ҳайёмнинг рубоийлари каби унинг рубоийлари ҳам фалсафий фикрларга бой, шаклан мукамал эди.

Ойбек.

Бобур ўзбек адабиётида лирик жанрларнинг ривожига катта хисса қўшди. Унинг лирик мероси ҳажми унча катта бўлмаса-да мавзу доираси, шаклий такомилли ва бадиий томондан ғоят гўзал ва мукамаллиги билан ҳам ажралиб туради.

Саидбек Хасан.

Бобур ботирлигининг чеки бўлмаган, унинг бутун ҳаёти жасорат намуналари билан тўлиб-тошиб ётибди.

Н.И.Веселовский.

Бобур Мирзонинг соф, содда, мардона, айна вақтда ғоят фусункор ижоди ҳам унинг хоксор ва барчага баробар юрагидан яққол бир нишонадир. Айтингчи, бизнинг беш аср наридаги ўтмишимизда яшаб ижод қилган шоиру адибларимиздан қайси бирининг асарларини бугун таржимасиз ёки ҳар турли “насрий баён”ларсиз тушуниш мумкин? Бу рўйхат жуда қисқа бўлиши ва унинг бошида Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг номи туриши табиийдир.

Хайриддин Султон.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур тийрак ақл, қомусий билимга эга бўлиши билан бирга, одамларни ўзига жалб қила биладиган, ташкилотчи, мард, чидамли, виждонли инсон эди. У жангларда сафнинг олдида борса, қийин шароитларда ҳамма билан бирга бўлиб, бор машаққатни баҳам кўрар эди.

Исматулла Абдуллаев.

“Бобур характерининг мислсиз белгиси унинг бошқа ҳукмдорларникига мос келмаслигидадир. Бу табиат Осиё тождорларига хос маҳобат... сунъийликдан фарқли ўлароқ табиийдир, самимий, ҳаётни севган инсоннинг табиатидир... Биз Осиё ҳукмдорлари орасида Бобур сингари истеъдодли ва буюк кишиларни камдан-кам учратамиз. Заковатининг жўшқин фаолияти, хушчақчақлиги, бевафо тақдирнинг барча найрангларига қарамай руҳининг тетиклиги, подшоҳлар орасида кам учрайдиган сахийлиги, мардлиги, истеъдоди, фанга, санъатга муҳаббати, мазкур соҳалар билан муваффақиятли шуғулланиши каби жиҳатларни эътиборга олганда, осиелик салтанат соҳиблари орасида Бобурга тенг келадиган бирорта ҳам подшоҳ тополмаймиз”.

У.Эрскин, инглиз олими

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳикматларидан намуналар

“Шафқатсиз киши азобга лойиқдир”.

“Яхши кишиларни Яратган яхши дўстлар билан сийлайди”.

“Кўпчилик баходирлар қанчалар кучли бўлмасинлар, улар ҳаргиз ўз жahlлари ва қўрқувларидан устун кела олмайдилар”.

“Кўнглингни динларнинг муҳокама майдонига айланторма. Адолат ўрнатишда инсонларнинг эътиқодига чуқур ҳурматда бўл”.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳақида 14 факт

Шоҳ ва саркарда, шоир ва файласуф Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳақида сўз кетганда унинг сиёсат, адабиёт, иқтисод, жуғрофия бобида авлодларга қолдирган буюк маданий меросларини эслаш ўринли.

Ҳар бир халқнинг тарихий, маданий-миллий қиёфасини аниқ белгиловчи улуғ шоҳлари, буюк олимлари, йирик адиб ва шоирлари бўлади. Искандари Макдуний, Сукрот, Арасту, Букрот, Еврипид, Ҳомер кабиларни эслаганимизда, миллатларнинг буюк меъроси, маданияти қанчалар улуғворлиги ва нафосати намоён бўлади. Ҳеч Заҳириддин Муҳаммад Бобур эса нафақат ўзбек миллати, балки дунё тарихида ўчмас из қолдирган боболаримиздан бири. Шоҳ ва саркарда, шоир ва файласуф Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳақида сўз кетганда унинг сиёсат, адабиёт, иқтисод, жуғрофия бобида авлодларга қолдирган буюк маданий меросларини эслаш ўринли, албатта. Улуғ бобомиз ҳақидаги 14 та фактга эътиборингизни қаратмоқчимиз.

1. Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг асл исми Заҳириддин Муҳаммад ибн Умаршайх Мирзо бўлиб, Бобур унинг таҳаллусидир.

2. Бобурнинг отаси – Умаршайх Мирзо Фарғона вилояти ҳокими, онаси – Қутлуғ Нигорхоним Мўғулистон хони ва Тошкент ҳокими Юнусхоннинг қизи эди.

3. Бобурнинг онаси ўқимишли ва оқила аёл бўлиб, Бобурга ҳокимиятни бошқариш ишларида фаол кўмак берган, ҳарбий юришларида унга ҳамроҳлик қилган.

4. Довюрраклиги ва жасурлиги учун у ёшлигидан “Бобур” (“Шер”) лақабини олган.
5. Отаси Ахсида бевақт, 39 ёшида фожиали ҳалок бўлгач, оиланинг катта фарзанди, 12 ёшли Бобур валиаҳд сифатида тахтга ўтиради (1494 йил июн ойи).
6. Бобурнинг “Бобурнома” – Мовароуннаҳр, Хуросон, Ҳиндистон, Эрон халқларининг XV аср охири, XVI асрнинг биринчи ярмидаги тарихини ўзида акс эттирган бўлса ҳам, шу билан бирга жуда кўп долзарб иқтисодий, ижтимоий масалалар, юқорида номлари келтирилган вилоятларнинг ўзаро сиёсий-иқтисодий ва савдо муносабатлари, жуғрофий мавқеи, иқлими, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, тоғлари, дарёлари, халқлари, қабила ва элатлари ва уларнинг яшаш шароитлари, урф-одатлари, муҳим тарихий иншоотлари – ҳиндулар ва мусулмонларнинг ибодатхоналари, тўй ва дафн маросимлари ҳақида ниҳоятда нодир маълумотларни ўзида камраб олган шоҳ асардир. Шу боис “Бобурнома” тарихий ва адабий мерос сифатида дунё олимларини ҳайратда қолдириб келмоқда.
7. Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг болалик ва ўсмирлик йиллари ҳақида роман ёзган “Бобурнома”нинг инглиз таржимони Уилям Эрскин Бобурни Осиё подшоҳларига қиёсан шундай баҳолайди: “Саховати ва мардлиги, истеъдоди, илм-фан, санъатга муҳаббати ва улар билан муваффақиятли шуғулланиши жиҳатидан Осиёдаги подшоҳлар орасида Бобурга тенг келадиган бирорта подшоҳ топилмайди”.
8. 1522 йилда ўғли Ҳумоюнга атаб ёзган “Мубаййин” номли асарида ўша замон солиқ тизимини, солиқ йиғишнинг қонун-қоидаларини, шариат бўйича кимдан қанча солиқ олиниши ва бошқа масалаларни назмда изоҳлаб берган.
9. Бобурнинг аруз вазни ва қофия масалаларига бағишланган “Муфассал” номли асари ҳам бўлганлиги маълум, бироқ бу асар бизгача етиб келмаган.
10. Бобур 1530 йил декабрь ойида, Агра шаҳрида вафот этди ва кейинроқ унинг васиятига кўра фарзандлари унинг хокини Қобулга олиб келиб дафн этдилар.
11. Алишер Навоий ва Бобурнинг шахсий муносабатлари 1500 йиллар – Бобурнинг Самарқандни иккинчи мартаба қўлга киритганидан бошланган.
12. 1519-1525 йилларда Ҳиндистонга 5 марта юриш қилган. Уч асрдан ортиқ давом этган (1526-1858) бобурийлар салтанатига асос солган.
13. Шаҳар ва жой номларининг бундай фожеавий номланиши Хўжанд ва Конибодом ўртасидаги Ҳодарвеш чўлидаги бир воқеа билан яна бир қарра далиллангани диққатга сазовордир (матн табдили): “Хўжанд билан Кандибодом орасида бир дашт бор. Номи – Ҳодарвешдир. Ҳамиша бу даштда шамол эсади. Марғилон унинг шарқидадир, ҳамиша бундан шамол боради. Хўжанд ғарбидадир, доим ундан шамол келади. Қаттиқ шамоллари бор. Дерларки, бир неча дарвеш бу даштда қишда қаттиқ шамолга йўлиқиб, бир-бирларини тополмай, “Ҳо, дарвеш!”, “Ҳо, дарвеш!”, дея-дея ҳалок бўлибдилар. Ўшандан бери бу даштни Ҳодарвеш дерлар”.
14. У 9 қиз ва 9 ўғилнинг отаси эди. Уларнинг 11 нафари болалигидаёқ вафот этган. Тирик қолган фарзандлари: Ўғиллари Ҳумоюн (1508 - 1556), Комрон (1509 - 1557), Аскарӣй (1512-1558), Ҳиндол (1518-1551). Қизлари, Гулрангбегим, Гулчеҳрабегим, Гулбаданбегимлар.

Ғазалхонлик беллашувини ташкил қилишга тавсиялар

Ғазалхонлик беллашувини мақсади Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг ғазал ва рубоийларига китобхонлар қизиқишларини оширишдан иборат.

Беллашув ўтказишдан олдин китобхонлардан беш кишидан иборат гуруҳ тузилади. Уларга асосан мактаб, лицей, коллеж ўқувчилари, олий ўқув юрти бакалаври ва магистрлари, турли соҳа эгалари бўлган китобхонлар киритилиши мумкин.

Беллашув ташкилотчилари қатнашувчиларга бериладиган шартларни тузиб чиқадилар. Сўнгра қуръа ташлаш йўли билан қатнашувчиларнинг рақамлари белгиланади. Ҳар бир қатнашувчи айтмоқчи бўлган ғазалининг номини билиши шарт.

Ғазалхонлик беллашуви ўтказиладиган жойда Бобур ҳаёти ва фаолиятини акс эттирувчи китоб-суратли кўргазмасини ташкил этишни тавсия қиламиз.

1-шарт. Беллашув қатнашчилари Заҳириддин Муҳаммад Бобур ғазалларини ёддан, ифодали айтишлари керак.

Қуйида беллашувда айтиладиган ғазаллардан намуналар келтирамыз.

1-рақамдаги қатнашувчи: "...топмадим" радифли ғазали

Жонимдин ўзга ёри вафодор топмадим,
Кўнглумдин ўзга маҳрами асрор топмадим.

Жонимдин ўзга жонни дилафкор кўрмадим,
Кўнглум киби кўнгулни гирифтор топмадим.

Усрук кўзига токи кўнгул бўлди мубтало,
Ҳаргиз бу телбани яна ҳушёр топмадим.

Ночор фурқати била хўй этмишам, нетай,
Чун васлиға ўзумни сазовор топмадим.

Боре борай эшигига бу навбат, эй кўнгул,
Нечаки бориб эшигига бор топмадим.

Бобур, ўзунгни ўргатакўр ёрсизки, мен
Истаб жаҳонни мунча қилиб ёр топмадим.

2- рақамдаги қатнашувчи: "...сочинг" радифли ғазали

Кўнгулга бўлди ажойиб бало қаро сочинг,
Шикаста кўнглума эрмиш қаро бало сочинг.

Муяссар ўлди жунун мулки, эй жунун аҳли,
Нисори ашкни эмди бу кун манго сочинг.

Сочинг шикастида бордур шикаста кўнгуллар,
Кўнгуллар очилур, очилса ул қаро сочинг.

Очилди кўнгли, чу очтинг сочингни, Бобурнинг,
Не айб, агар деса дилбанду дилкушо сочинг.

3- рақамли қатнашувчи: "Тишинг дур, лабинг маржон..." ғазали

Тишинг дур, лабинг маржон, хадинг гул, хатинг райҳон,
Юзунг хур, сочинг анбар, сўзунг мул, менгинг мейнон.
Мейнон менгинг, сўзинг мул, анбар сочинг, юзунг хур,
Райҳон хатинг, хадинг гул, маржон лабинг, тишинг дур.

Тафоҳур кўзум, кўнглум қилурлар магар бордур,
Кўзунга кўнгул вола, юзунга кўзум ҳайрон.
Ҳайрон кўзум юзунга, вола кўнгул кўзунга,
Бордур магар, қилурлар кўнглум, кўзум тафоҳур.

Тафаккур неча қилсам топилмас сенинг мислинг,
Парийдек сени кўрдум эмассен маган инсон.
Инсон магар эмассен, кўрдум сени парийдек,
Мислинг сенинг топилмас қилсам неча тафаккур.

4- рақамли қатнашувчи: “Ўлум уйқусиға...” ғазали

Ўлум уйқусиға бориб жаҳондин бўлдум осуда,
Мени истасангиз, эй дўстлар, кўргайсиз уйқуда.

Неким тақдир бўлса, ул бўлур таҳқиқ билгайсиз,
Эрур жангу жадал, ранжу риёзат барча беҳуда.

Ўзунгни шод тутқил, ғам ема дунё учун зинҳор
Ки, бир дам ғам емакка арзимас дунёйи фарсуда.

Замона аҳли ичра, эй кўнгул, оё топилғайму,
Сенингдек дард паймову менингдек дард паймуда.

Улусдин тинмадим умримда ҳаргиз лаҳзае, Бобур,
Магар ўлсам бу олам аҳлидин бўлғаймен осуда.

5-рақамли қатнашувчи: “Керак...” радифли ғазали

Ўзни , кўнгул, айш билан тутмоқ керак,
Бизни унутқонни унутмоқ керак.

Айшу тараб гулбуниға сув бериб,
Ғусса ниҳолини қурутмоқ керак.

Тийра турур зуҳд дамидин кўнгул,
Ишқ ўти бирла ёрутмоқ керак.

Ҳар нимаға ғам эма, ғам кўп турур,
Айш била ўзни унутмоқ керак.

Кўйма машаққат аро, Бобур, кўнгул,
Ўзни фароғат била тутмоқ керак.

2-шарт. Қуйидаги мисралар Бобурнинг қайси ғазал ва рубоийларидан келтирилган ва уни давом эттиринг.

1-рақамдаги қатнашувчи:

Келтурса юз балони ўшал бевафо манга,
Келсун агар юзумни эвурсам, бало манга.

Нетгайман ул рафиқ билаким, қилур баса,
Меҳру вафо рақибға, жабру жафо санга.

(жавоби:”...манга” радифли ғазали,

Бегона бўлса ақл мени тилбадин, не тонг,
Чун бўлди ул парисифатим ошно манга.

Оху ёшимдин орта дурур заъф, эй табиб,
Билдим ярашмас эмди бу обу ҳаво манга.)

2- рақамдаги қатнашувчи:

Не хуш бўлғайки, бир кун уйқулуқ бахтимни уйғотсам,
Кечалар тори мўйидек белига чирмашиб ётсам.

Гаҳи гулдек юзини ул шакар сўзлукни исласам,
Гаҳи шақкар киби ул юзи гулнинг лаълидин тотсам.

(жавоби: "Не хуш бўлғайки..." ғазали,

Қани Ширин била Лайлики сендин ноз ўрганса,
Қани Фарҳоду Мажнунким, аларға ишқ ўргатсам.

Ёруқ кундуз, қоронғу кечада анжум киби бўлғай,
Чекиб гар оҳ дудини кўнгул ўтини тутратсам.)

3- рақамли қатнашувчи: ушбу рубоийнинг давомини айтинг:

Ҳижрон аро ёд этиб мени шод айла,
Маҳжур кўнгулни ғамдин озод айла...

(жавоби: Бу хатни анинг учун битдим мунда,
Кўрган Сойи хатимни, мени ёд айла.

4- рақамли қатнашувчи: ушбу рубоийнинг давомини айтинг:

Ул хатки, анда сени мен ёд этгаймен,
Кўз оқида кошки савод этгаймен...
(жавоби: Кифриклардан анга қалам рост қилиб,
Кўз қаросидин анга мидод этгаймен.)

5- рақамли қатнашувчи: ушбу рубоийнинг давомини айтинг:

Туз оҳ, Заҳириддин Муҳаммад Бобур,
Юз оҳ, Заҳириддин Муҳаммад Бобур...

(жавоби: Сарриштаи айшдин кўнгулни зинҳор
Уз оҳ, Заҳириддин Муҳаммад Бобур.)

Беллашувни ҳакамлар маълум балл қўйиш билан якунлайдилар. Бунда ғазал ва рубоийларнинг маъно –мазмунни, айтувчининг ижрочилик маҳорати ҳам эътиборга олинади. Ғолибларни совғалар билан тақдирлаш тавсия этилади. Совға тариқасида китоблар, гуллар ва эсдаликлар топшириш мумкин.

“Баҳсларда улғайган ижод” номли билимдонлар беллашуви **Ўйин шarti**

Қатнашувчилар: олиб борувчи, 5 кишидан иборат 2 ёки 3 та гуруҳ, ҳакамлар ҳайъати, томошабинлар.

Ўйин “Уйга вазифа”, “Савол жавоблар”, “Эркин мавзу” дан ташкил топади. Гуруҳлар ўзларига ном топиб, сардорларини белгилашади.

Беллашувнинг “Уйга вазифа” шartiда гуруҳларга Пиримкул Қодиров қаламига мансуб “Юлдузли тунлар”, “Авлодлар довони”, “Она лочин видоси” тарихий романларидан фойдаланиб, сахна кўринишлари билан чиқиш тавсия этилади. Беллашув ўтказиладиган санагача гуруҳлар бу шартга тайёр бўлишлари зарур. Сахна кўриниши учун ажратилган вақт 15 дақиқа оралиғида чегараланади. Ҳакамлар ушбу шартни 10 баллгача баҳолашлари мумкин.

Беллашувнинг “Савол-жавоблар” шartiда эса, гуруҳлар ўзаро саволлар билан баҳслашади. Гуруҳлар томонидан бериладиган саволлар Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг ҳаёти ва ижод йўлини ёритиб берувчи, унинг ўзбек адабиёти ривожига қўшган хиссасига оид

бўлиши мумкин. Бир гуруҳ қолган гуруҳга савол билан мурожаат қилади ва уларнинг жавоб вариантларини эшитгандан сўнг, ўзларининг жавобларини айтишади. Ҳар бир гуруҳ бештадан савол бериш ҳукукига эга. Гуруҳларга жавобларни бериш учун икки дақиқадан вақт ажратилади. Тўлик, батафсил ёритиб берилган жавоблар 8 баллгача баҳоланади.

Беллашувнинг “Эркин мавзу” шартида гуруҳ сардорлари Бобурнинг ғазалларидан хоҳлаган бирини танлаб, унинг маъносини ёритиб бериш ва ёддан, ифодали айтиб бериш талаб қилинади. Гуруҳ сардорлари томонидан берилган маълумотлар тўлик бўлмаса, ҳайъат аъзолари қўшимча саволлар беришлари мумкин. Жавоблар 10 баллгача баҳоланади.

Беллашув ниҳоясида ҳакамлар ҳайъати балларни ҳисоблаб, ғолиб бўлган гуруҳни эълон қилади ва беллашув ташкилотчилари томонидан тайёрланган совғаларни гуруҳ аъзоларига топширадилар.

Билимдонлар беллашувининг “Савол-жавоблар” шартида фойдаланиш учун тахминий саволлар

1-савол: З.М.Бобур қачон, қаерда, қандай оилада дунёга келган?

(Жавоб: 1483 йил 14февралда Андижонда, Фарғона улусининг ҳокими Умар Шайх мирзо оиласида дунёга келган)

2-савол: Адиб Пиримқул Қодировнинг Бобур ва бобурийлар сулоласига бағишлаб ёзилган асарларини айтинг.

(Жавоб: “Бобурнинг болалиги”, “Юлдузли тунлар”, “Авлодлар довони” асарлари)

3-савол: “Бобурнома” қандай асар?

(Жавоб: “Бобурнома” мемуар, тарихий-илмий асар)

4-савол: Заҳириддин Муҳаммад Бобурга “Бобур” таҳаллуси нимага асосланиб берилган ва у қандай маънони англатади?

(Жавоб: Ёш Бобур йўлбарс билан олишиб, уни енггани довюрраклиги ва жасурлиги учун “Бобур” яъни, “шер” лақаби берилган)

5-савол: Бобур неча ёшдан бошлаб рубоий ва ғазаллар ёзган?

(Жавоб: 18-19 ёшидан бошлаб ғазал ва рубоийлар ёзган)

6-савол: Чархнинг мен кўрмаган жабру жафоси қолдимۇ? Хаста кўнглим чекмаган дарду балоси қолдимۇ? мисралари билан бошланувчи ғазал муаллифи ким?

(Жавоб: З.М.Бобур)

7-савол: Асли “Бобурийлар сулоласи” Оврўпо тарихчилигида қандай ном билан аталган?

(Жавоб: “Буюк мўғуллар” номи билан аталган)

8-савол: Бобурийлар сулоласи томонидан Ҳиндистонда барпо этилган иншоотларни айтинг?

(Жавоб: Хумоюн макбараси, Тожмаҳал, Баланд дарвоза, Олтин ибодатхона иншоотлари)

9-савол: З.М.Бобур онасининг исмини айтинг?

(Жавоб: Қутлуғ Нигорхоним)

10-савол: З.М.Бобур фарзандларининг исмларини айтинг?

(Жавоб: З.М.Бобур 9 қиз ва 9 ўғилнинг отаси эди. Уларнинг 11 нафари болалигидаёқ вафот этган. Тирик қолган фарзандлари: Ўғиллари Хумоюн (1508 - 1556), Комрон (1509 - 1557), Аскарый (1512- 1558), Ҳиндол (1518-1551). Қизлари, Гулрангбегим, Гулчеҳрабегим, Гулбаданбегимлар.

“Шоҳ ва шоир” мавзусидаги адабий кеча сценарийси.

Кеча ўтказиладиган зал байрамона руҳда безатилган. Тўрда Заҳириддин Муҳаммад Бобур портрети, шунингдек, унинг шеърларидан, ривоятларидан парчалар ёзилган плакатлар осилган.

Сахнага икки бошловчи чиқиб келади.

1- Бошловчи:

Жонимдин ўзга ёри вофодор топмадим,
Кунглумдин ўзга маҳрами асрор топмадим.
Жонимдек ўзга жонни дилофгор курмадим,
Кўнглум киби кўнгулни гирифтор топмадим.

2- Бошловчи:

Кўнгли тилаган муродига етса киши,
Ё барча муродларни тарк этса киши,
Бу икки иш муяссар булмаса оламда,
Бошини олиб бир сарига кетса киши.

1- Бошловчи:

Ассалому алайкум, ҳурматли меҳмонлар, азиз ўқувчилар. Бугун биз шоҳ ва шоир, давлат арбоби ҳамда буюк саркарда Заҳириддин Муҳаммад Бобур таваллудига 530 йил тўлганлиги муносабати билан ўтказилаётган ушбу байрам кечасига тўпландик.

2- Бошловчи

Заҳириддин Муҳаммад Бобур 1483 йил 14 февралда Андижонда Умаршайх Мирзо хонадонидан таваллуд топди. Саройда шахзодаларга хос муносиб таълим – тарбия олган Бобур отаси вафотидан сўнг 12 ёшида тахтга ўтирди.

1- Бошловчи

Бобур тож – тахт учун бўлган урушлар туфайли Андижондан чиқиб кетиб, Ҳиндистонда буюк бобурийлар сулоласига асос солди. Ҳиндистонда қудратли салтанат ўрнатган, давлатнинг гуллаб- яшнашида катта хисса қўшган севимли шоиримиз 1530 йил Агра шаҳрида оламдан ўтди.

2- Бошловчи

У ўз умри давомида “Бобурнома”, “Мубаййин-ал –закоат”(Закоат баёни),”Хатти Бобури”, “Харб иши” каби кўплаб насрий ва шеърий асарлар яратди.

1- Бошловчи

Ҳозир ўқувчиларимиз томонидан ёд олинган Бобур рубоийларидан тинглаймиз. (Саҳнага 5та ўқувчи зарчўпон, дўппиларда чиқадилар.)

1- ўқувчи

Даврон мени ўткарди сару самондин,
Айирди мени бир йўла хони мондин.
Гах бошима тож, гах балойи таъна,
Неларки бошимга келмади даврондин.

2- ўқувчи

Хар ишда шитоб қилмагайсан,
Бу демак муродга етмагайсан.

3- ўқувчи

Бировниким бировдин кўнгил қолур,
Киши юз сўз бирла кўнглин олур

4-ўқувчи

Ёд этмас эмиш киши меҳнатда киши,
Шод этмас эмиш кишини ғурбатда киши.
Кўнглим бу ғариблиғта шод ўтмади ҳеч,
Ғурбатда севинмас эмиш албатта киши.

5- ўқувчи

Неча нафинга бўлурсан тобе,
Неча умрингни қилурсан зое.

Бошловчи:

Энди тадбиримизга ташриф буюрган тарихчи олимимизга сўз берамиз.

Бошловчи: Раҳмат.

Ҳозир, Санъат коллежи ўқувчилари томонидан тайёрлаб келинган қўшиқ ижро этилади.

1.Бошловчи:

Бобур Ҳиндистонда шоҳ бўлсада, бир умр Ватаним, унинг тупроғини бағрикенг одамларини соғиниб яшади.

2.Бошловчи:

У ўзга юрт тожи тахтидан Ватанининг бир сиқим тупроғини афзал деб билди. Шоир ғазалларида, рубоийларида армонга айланган Ватан соғинчини ҳис этамиз.

(Мактаб ўқувчилари томонидан кичик саҳна кўриниши намойиш этилади.)

Майин мусиқа янграйди.

Бобур тахтда ўтирибди. Атрофдаги уч-тўрт мулозимлари билан мамлакатдаги сиёсий аҳвол, солиқлар тўғрисида суҳбатлашмоқда. Шунда соқчи келиб бир киши Бобурнинг хузурига кириш

учун изн сўраётганини айтади.

Бобур:-Рухсат, хузуримга олиб келингиз.(Нотаниш киши кўлида қовун билан кириб келади ва таъзим қилади.)

Киши: Ассалому алайкум, хазратим. (Таъзим келтиради.) Мен савдогарман. Сизнинг хузурингизга келишимдан мақсад Андижондан келтирилган қовундан олиб келдим. Она юртимиздан олиб келинган бу неъматдан тотиб кўринг, хазратим. Зора соғинчингизга малҳам бўлса. (Бобур секин тахтдан тушиб келиб титроқ кўллари билан қовунни олади. Уни узок хидлаб юз-кўзларига суртади ва ўта ғамгин холда гапирди.)

Бобур: Раҳмат, сизга. Ватанимнинг хуш бўйларини олиб келган бу қовунда Андижон шамоли-ю , мусаффо хавосини, табаррук тупроғининг исини, беқиёс экинзорларининг гўзаллигини,болалигим ўтган гўзал водийлар манзараси, дилкаш халқимнинг нафасини, ота-онам меҳрини туйдим. Киндик коним тўкилган Ватан –менинг бешигим, соғинчим ва туганмас армонларимдир.

Толе йўқки жонимга балолиғ бўлди,
Ҳар ишники айладим, хатолиқ бўлди.
Ўз ерни кўйиб, Ҳинд зори юзландим,
Ё раб, нетайин, не юз қаролиғ бўлди.

1- Бошловчи: Буюк шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур шеърини ўзининг нодир ва бадий қиммати билан ҳам адабиётимизда катта ўрин эгаллаган.

2 – Бошловчи: Ҳа, Бобур иймони бутин инсон бўлган, ана шу эътиқод, унинг ўз иқрорига кўра, уни доимо турли бало-қазолардан муҳофаза қилган.

Дунёнинг тилаги, самари ҳам биз,
Ақл кўзин қароси, жавҳари ҳам биз.
Тўғарак жаҳонни узук деб билсак
Шаксиз, унинг кўзи, гавҳари ҳам биз.

1– Бошловчи: Мумтоз адабиётимиз, тарихий асарларимизни мутолаа қилишдан мақсадимиз ундаги зарра-зарра ганжиналарни бугунги ёшларимиз онгига етказиб, ҳаётда тўғри, жамият учун манфаатли йўлга киришларига кўмаклашишдир.

Хурматли меҳмонлар, азиз ўқувчилар бугунги кечамизни Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг сўзлари билан якунласак.

Унда киши умрини мазмунли, баракали,ўзидан кейин доғ ва маломат қолдирмасдан яшаши, бу заминда яшашдан мақсад, одамларни эзгуликка етаклаш гарови бор. Унга амал қилиш ҳаммамизга насиб этсин:

Борму эркин ҳеч нима оламда ҳижрондин ямон.

Ҳар неким ондин ямонроқдур, будур ондин ямон .

Заҳириддин Муҳаммад Бобур таваллудининг 535 йиллигига бағишлаб “Бобур – маърифатпарвар шох, серқирра шоир” номли китоб-суратли кўргазмаси учун тахминий мавзулар.

1. Юксак бадий маҳорат соҳиби.

“Бобур биз учун том маънодаги буюк маданият, олий даражадаги шарқона одоб ва ахлоқ тимсолидир”.

Ислом Каримов.

Бу бўлимда Бобурнинг таржимаи холи,ижодий фаолияти, устозлари, қайси мамлакатларида яшаб ижод қилганлари ҳақидаги ўзбек, рус ва бошқа тиллардаги нашрлар кўйилади.

2. Улуғ адиб ва аллома.

“...У турли фазилатлар билан безанган ва мақтовли хислатларга эга бўлган бир подшоҳ эди.

Ушбу барча фазилатларидан шижоат ва муруввати устун турарди. Туркий шеърни Амир Алишердан кейин ҳеч ким Бобур ёзган даражада ёзган эмас”.

Мирзо Муҳаммад Ҳайдар.
“Тарихи Рашидий”дан.

Бу бўлимга Бобурнинг тарихий асарлари, ғазаллари, рубоийлари, уларнинг яратилиш тарихига оид вақтли матбуотда чоп этилган мақолалар акс эттирилади.

3. “Бобурнома” асрори калити.

Бу олам аро ажаб аламлар кўрдум,
Олам элидин турфа ситамлар кўрдум.
Ҳар ким бу “Вақоеъ”ни ўқур, билгайким,
Не ранжу, не меҳнату, не ғамлар кўрдум.
З.М.Бобур

Бу бўлимга Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг энг йирик асари “Бобурнома” асари ҳақида ва унга бағишланган мақолалар қўйилиши мумкин.

4. Бобур ўзбек адабиётида

“Бобур ўзбек адабиётида лирик жанрларнинг ривожига катта ҳисса қўшди. Унинг лирик мероси ҳажми унча катта бўлмаса-да мавзу доираси, шаклий тақомили ва бадий томондан ғоят гўзал ва мукамаллиги билан ҳам ажралиб туради”.

Саидбек Хасан

Бу бўлимга адабиётшунослар, шоир ва ёзувчиларнинг Бобурга бағишлаб ёзган илмий мақолалари, қисса, бадиа, шеърлар ва бошқа асарлар қўйилади.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур асарлари:

- Бобурнома (академик нашр). - Тошкент, 1960.
- Бобурнома, Тошкент.- 1989.
- Бобурнома (табдил), Тошкент. - 2008.
- Бабурнаме (2-издание, доработанное). - Ташкент, 1993.
- Китобус салот, Тошкент. - 1993.
- Китобуз закот, Тошкент. - 1993.
- Китобул ҳаж, Тошкент. - 1993.
- Девон, Тошкент.- 1994.
- Маҳрами асрор топмадим.- Тошкент, 1995.
- Мубаййин, Тошкент.- 2000.
- Избранная лирика, Ташкент.- 1982.
- Избранная лирика, Ташкент.- 2006.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳақида адабиётлар:

- Азимжонова С., Заҳириддин Муҳаммад Бобур.Мақолалар тўплами. - Тошкент, 1995.
- Ахмедов Б., Историко-географическая литература Средней Азии XVI—XVIII вв.

(Письменные памятники). - Ташкент, 1985.
Воҳидов Р., Биз билган ва билмаган Бобур.- Тошкент, 2000.
Ёқубов Ҳ., Заҳириддин Муҳаммад Бобур. - Тошкент, 1949.
Лутфулло Маҳмуд, Бобурни тушуниш баҳти.- Тошкент, 2009.
Машрабов З., Шокаримов С., Асрларни бўйлаган Бобур. - Тошкент, 1997.
Мирсайдуллаев М., Бобурнинг касаллик тарихи. - Тошкент, 2013.
Нуритдинов М., Бобурийлар сулоласи, Тошкент. - 1994.
Самойлович А., Собрание стихотворений императора Бабура. - Петроград, 1917.
Сотимов Ғ., Бобурийзодалар. - Тошкент, 2003
Стеблева И. В., Семантика газелей Бабура. - Москва, 1982.
Файзиев Т., Заҳириддин Муҳаммад Бобур ва унинг авлодлар. - Тошкент, 1996.
Ҳасанов С., Бобурнинг Аруз рисоласи, Тошкент. - 1981.
Ҳасанхожа Нисорий, Музаққири аҳбоб, Тошкент. - 1993.
Ғайбуллоҳ Ас-Салом, Неъматуллоҳ Отажон, Жаҳонгашта “Бобурнома”. - Тошкент, 1996.

Фойдаланилган адабиётлар

Бобур. Заҳириддин Муҳаммад. Бобурнома / Т.: Юлдузча нашриёти, 1990
Бобур. Танланган асарлар / Нашрга тайёрловчилар:Раҳмонов В., Ҳотамов Н./ -Т.: Ўқитувчи
нашриёти,1983
Бобур. Заҳириддин Муҳаммад. Китобу-с-салот/.Масъул муҳаррир А.Рустам/.-Т.: А.Қодирий
номидаги халқ мероси нашриёти, 1993
Бобур. Заҳириддин Муҳаммад. Китоб-л-ҳам:/ Бобурнинг “Мубаййин” асарига кирган китоб.-Т.:
А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993

Абдуллаев Н. Бобурнинг насл-насаби // Ўзбекистон адабиёти ва санъати.-2007.- 16 февраль №7
Асабова Н. Соҳибдевон-буюк саркарда // Ватанпарвар.-2017.-№6
Воҳидов Р. Биз билган ва билмаган Бобур // Тошкент. Маънавият нашриёти, 2008
Лутфулло Маҳмуд. Бобурни тушуниш баҳти // Тошкент.-2009
Машрабов Ш. Бобур комил инсон эди // Ўзбекистон адабиёти ва санъати.-2007.- 16 февраль №7
Нуралиева М. Буюк қалб эгаси // Маърифат.-2008.-13 февраль
Ражабова Д. Шарқона одоб ва ахлоқ тимсоли // Жамият.-2017.№6
Хусанбоев О. Бобурнинг ҳуқуқий қарашлари //Ҳуқуқ.-2008.-14 февраль
Ҳидирова Бобурга эҳтиром // Маҳалла.-2008.-13 февраль
Қудратуллаев Ҳ. Алломанинг дил изҳорлари // Халқ сўзи.-2008.-14 февраль
Абдуғафуров А. Муҳаммаджонов А. Заҳириддин Муҳаммад Бобур // ziyo.uz сайти

Тузувчи: Л.Батирова.